

ПЕТАР САРИЋ

КЛОБУК

1.

Пред широко отвореним очима диздара Асана Елезовића (крштено име Јован) уносило се припрто камено степениште Клобучке куле*; степеници, по средини глатки и нешто тањи, временом излизани, наједном су се, пошто је већ закорачио на први степеник, покренули у танкој измаглици; оживели у заклону те измаглице; узмицали један пред другим повремено губећи се из вида; увијали се меко и поуздано; успињали се и пропадали; затим се, опуштени, враћали и, без икаквог отпора и потреса, као да се нису ни покретали, заустављали; па опет, под Асановим несигурним корачајима, без ослонца и тежине, суновраћали се и дизали; одвојени и слободни, рушили се и састављали без ломњаве, без трунка прашине и икаквог шума; сустизали и престизали један другог; надметали се; вртели се у ковитлац – који је био доле сад је горе, који је био горе сад је доле – и поново се, као да с њима ништа није ни почињало, враћали, слагали се и спајали; тако да се њему чинило да га степеници, без његовог учешћа, носе ка врху Куле, према невеликом кровном прозору, квадрату светлости који се, по истом такту, титрајући, продужавао и скраћивао, ширио се и сужавао; и повремено, попут звезде падалице, сасвим се губио.

У том магновењу, у ком је све могло да постане што никад није било, његова рука би истурена, неспретно избачена, као да није била део његовог тела, па испрва ниси могао знати шта она хоће, нити шта ју је, и ради чега, покренуло; али, пре но је дотакла

---

* Клобучка кула, или Клобучки град, војно утврђење подигнуто много пре доласка Турака, уздиже се над Требињском Лаством.

зид, бива јасно да она, слободна и слепа, покушавајући да исправи сопствену грешку, тражи ослонац.

Ни пошто је рука дотакла зид, у који је узидано главно степениште, ниси сигуран: је ли то била Асанова несвестица, или *иџра* у коју је као у јаму упао; којој се препустио; и која га је могла главе коштати. Уместо ослона шаке о зид, извесног као да се унапред догодио, чуо се само Асанов развучен јек који је (с неколика сићушна прекида, неспособна да шта промене) склизнуо с његових усана, минуо до врха степеништа и одбио се од застакљеног прозорка. А могуће је да то његово оглашавање, налик откаченом уздаку, није било ни глас ни мук, но нешто што се с њима граничи; што је и глас и мук; и што нам отвара уши које су у стању да чују нечујно, и очи које су у стању да виде невиђено; и што нас уводи у предео за који нисмо знали да постоји. Тада Асаново тело, раменом ослоњено о зид, укошено и на тренутак застало, добија застрашујући, стварни изглед.

У том положају – све се било поклопило с његовим падом – затекао га је Мехмед (крштено име Василије), његов најбољи стамболски друг, и кљобучки повереник и пратилац, родом од Бјелогрлића из Автовца, крај Гацка. Да је само који часак одоцнио, нашао би га на дну степеништа, сваљеног, и ко зна како нагрђеног.

(Василија су Турци, у истом походу кад и Јована, у борби у којој су погинула двојица Гачана и један Турчин, заробили и, са десеторицом одабраних дечака, спровели у утврђени Оногошт. Имао је петнаест година. О његовом отимању и запомагању и данас се прича по Гацку, Голији, Пиви и Бањанима. Истог дана његов стриц Милентије, и тројица ближих рођака, придружили су се гатачкој хајдучкој дружини.)

Мехмед (Василије) беше пошао да обиђе стражу. Угледавши, у степеништу Куле, Асана (Јована), који се, онако ослоњен о зид, још држао на ногама, није могао да се ослободи сопствене кривице: *ових дана нијесам смио да џа осџављам самоџ!* У Мехмедовом оглашавању није било ни заметка од неке речи (реч би оглашавање искидала, и поништила!), али га је оштрина сопственог гласа – то је био крик – изненадила: учини му се да Кула почиње да се потреса и руши.

Асаново тело, без покрета, нашло се на Мехмедовим рукама.

2.

Било је и других оглашавања у Кули и око ње, ситнијих и крупнијих, испрекиданих, као кад се камење обурвава низ кљобучке литице. Све се, наједном, промени; свему је нешто додавано, или

одузимано; свему је нешто недостајало. Шта је, док је Мехмед држао Асана на руке, стало у тај трен!...

И пред Мехмедом – откуд баш сад?! – излази жива слика Јованове отмице, о чему му је Јован, у Стамболу, више пута причао. (И у Стамболу су, кад су год могли, један другог звали хришћанским именима.)...

Турци, на вилушком превоју, нашли Јована код стоке и, као и Василија, везаног одвели. Ипак, није било све исто. Обавештени о Јовановој физичкој лепоти, бистрини и надарености – његово певање уз гусле мерило се са овдашњим гласитим певачима – Турци су пре сванућа ушли у Требињску Ластву и надомак Вилуса, скривени у церовом шумарку, сачекали Јована који је тог дана – и о томе су Турци били обавештени – сам чувао стоку. Никог није било у близини, и нико ништа није чуо ни видео. Као да се није десило. И Јован се, тако, са десеторицом дечака, међу којима је био и Василије, обрео у Оногошту, утврђењу знатно већем али не и гласитијем од клобучког; а сутрадан, преко Новог Пазара и Скопља, у каравану, за Стамбол.

Јованова отмица, добро припремљена, прошла је без иједног инцидента, али није била мање драматична од Василијеве у којој је било мртвих. Постоје чак две приче о Јовановој отмици: прва, о којој нико ништа, осим Јована и касније Василија, није знао; и друга, која се – пошто се стока сама вратила кући, а према казивању кума Јока Новичина изнад чије су куће прошли Турци са везаним Јованом – одиграла испред Јованове куће, а чији су учесници били његова мајка Мара, отац Видак, сестра Јагода и кум Јоко Новичин. Првој, створеној за нагађања, додавао је ко је шта хтео; пре причавана је с краја на крај Херцеговине. Другој, у којој је наређано све како је било, није имало шта да се дода. Јуче ју је Асан – који је Мехмеда, у тајности, послао да извиди шта је с његовим родитељима и сестром – први пут, из Мехмедових уста, чуо.

Драги Боже, па то је исто оно што је Асан – прогањан мишљу како су мајка, отац и сестра *јоднели веси* о његовој отмици – више но једном, у Стамболу, сањао; и што се, синоћним Мехмедовим казивањем, од речи до речи, поновило! Што се Асан тада – у покушају да се ослободи стамболског сна – није усудио да исприча ни Мехмеду, Мехмед је сада испричао њему. Тако се угодило да Асан, из тог Мехмедовог казивања, ништа ново није сазнао, а да га је оно погодило као да дотад о њему ништа није знао. Је ли, тако нешто, могуће?! Доведено је у питање много тога о чему је Асан имао одређен суд; нарушена је реалност које се он, уз сва одступања и одрицања, некако држао. О оном што је судбински везано за њега,

што је с њим рођено или је касније прирасло за њега, не треба му *ѿомоћ* приче, јер – потврђивало је Мехмедово казивање о његовима – њему се често, још ако је важно, у сну или без сна, некад унапред, све прикаже. Прича може да смета. Био је више но изненађен: сам себи постајао је највећа тајна.

Истоветност његовог сна и Мехмедове приче, теже је поднео од приче. С таквим страхом, који можда и није страх, досад се није сретао. Оно у шта је највише веровао, и чега се држао, ко од шале, претварало се у своју супротност...

Заштѿо сам, онда, слао Мехмеда у извидницу? Све сам знао, само штѿо нисам знао да знам; нисам знао да сан може, ѿсле ѿо-лико година, као да вријеме није ѿролазило, да се, ѿништѿавајући себе, у виду ѿриче обистѿини. Мехмедовом ѿричком, у којој није било ничега новог, сазнао сам немогуће. Еѿо, није вице сан! Може биѿи и узлеѿи и суновраѿи. Оѿкуд ѿо у мени сад кад, као клобучки диздар, имам власѿи, моћ и славу? Кад је ѿо са мном ѿочело: мојим рођењем, или онда кад сам, на вилушком ѿрелазу, уграбљен и везан; или у Сѿтамболу кад сам клекнуо ѿред дружим Богом? И гдје је ѿочело: у ѿјескоби мог ѿијела, или у бескрају између Неба и Земље?... Је-сам ли, у ѿѿѿуностѿи, ѿримио ѿуђу вјеру, и сасвим одбацио своју? Може ли ѿуђе биѿи ѿвоје, и може ли ѿвоје биѿи ѿуђе? Је ли штѿа осѿало од оног из Требињске Ласѿиве? Сазнања се нижу једно за дружим, нуде се и кад не ѿтрадам за њима. Моја невоља је у ѿоме штѿо најчеѿће осѿајем између ѿиш сазнања, разаѿеѿи? Па ми се, ово, деѿава. Знао бих како ћу са сѿреѿњом, кад бих био сиђуран да је сѿреѿња; и са сѿрахом, кад бих био сиђуран да је сѿрах. Све штѿо ми се деѿава, и штѿо након ѿог деѿавања слиједи, оѿима се разуму!... Уоѿштѿе, какво је ѿо чудо које ми наизменично замагљује и бистѿри вид? И може ли, оно, у ријеч; и, ако може, која је ријеч?... Почињем ли, овако, да узмичем ѿред оним штѿо ме оѿкад знам за себе штѿиѿило? Да ѿражим друго, немогуће, уѿочштѿе? Да се, одсѿуѿајући, браним? Али, ако се ѿо не деѿава никоме до мени, и ако све ѿо, без мјере и ѿровјере, ѿокушавам да себично ѿригра-бим, могуће је да сам оѿако засѿранио; склизнуо у амбис из ког нема ѿвраѿка. Или сам, ѿросвијеѿљен, доѿакао недокучиво... Штѿа да радим, с ким да се ѿосавјеѿујем? Неко је јуче, у разговору, ѿоменуо ријеч – лудило... Само да не буде лудило...

Асаново пењање уз главно камено степениште Клобучке куле – након Мехмедовог казивања како су његови поднели вест о његовој отмици, након сазнања да су Мехмедова прича и његов сан једно те исто и након своје прве непреспаване ноћи – није се могло друкчије завршити...

Пред Асановим очима, за које није знао да су отворене, као у његовом стамболском сну повраћеном Мехмедовом причом, најпре се појављује његова родна кућа, па унутрашњи изглед кухине: огњиште са оцаклијом (наспрам врата); орман са дрвеним кашикама и тањирима, и с једном лименом тепсијом на доњој прегради ормара (десно од врата); Асанове (Јованове) гусле, обешене о велики ексер укуцан у греду која пролази изнад ормара; кашун са наћвама у којима Мара меси хлеб (лево од врата); прозорак који је, изгледало је, више задржавао но пропуштао светлост (десно од огњишта)...

Слике Асанове родне куће – и оне из кухине с којима није било могуће ништа што би покушало да их успори и, бар у нечему, промени – могу да покрену камена херцеговачка брда. Могу да убију. Од њих су приче какве нисмо причали, и какве нисмо слушали...

Јока Новичина, који је вест донео, прва је угледала Мара и одмах је, као да је долазио Турчин под оружјем а не њихов кум, бланута, улетела у кућу. Уставила се на прагу кухине. Таласање, које ју је носило откад је угледала Јока и које се и у ваздуху осећало, захватало је све што је журило да се покаже, покренуло и зидове кухине. Видевши је такву, Видак и мала Јагода нађоше се на ногама.

Уз њену помисао, да свог јединца више неће видети, ништа се није примало. А све би било друкчије – ухватила би се за нешто што би наликовало на сумњу и наду – да је могла да изговори реч. Борила се са оним што се косило с било каквим објашњењем; што ни на шта њено није пристајало. И што није имало на кога да се односи до на њеног Јова. И што је Видак, откад је стока сама стигла, исто као она, чекао.

Немогуће је да је Мара познала нешто по Јоковом ходу, или по томе како је, кад ју је угледао, застао; како је, с укошеним раменима и погнутом главом, посрнуо. Као да је, и без Јока, све знала.

„Говори!”, прозбори Видак устајући и не отварајући уста колико је требало за тако изговорену реч. И Јагода је на ногама.

Мара готово истовремено, гласно и пригушено, кроз зубе, као да није чула Видака, или је покушала да га спречи да настави да говори, промуца:

„Јоко Новичин... Јоко...”

И, окрећући се на прагу врата кухине, као да бежи од оних којима је добежала, или од речи које је изговорила, истрча напоље. За њом Видак и Јагода. Њих двоје, док се Мара приближавала Јоку, у тишини којој су својим телима заузимали простор, нагло застадоше испред улазних врата куће која су, као и врата кухине, остала

отворена. Јагода је – под страхом који је све упијао, и од кога се све одбијало – пратила сваки очев покрет. Нису могли ни напред ни назад, као да су за улазна врата куће били везани. По Мариним песницама, стегнутим на прсима, и по њеним крупним корацима који нису успорили ни пошто се сасвим приближила Јоку, Јагода је видела да је то што се догодило страшније од најстрашнијих прича. И Јоку бива јасно да обавештење које је доносио никоме више није потребно. И Мари се указа да је њен излазак пред Јока постао сувишан. Али за одустајање, или шта друго, било је доцкан.

Облачно небо беше се ниско спустило – то више није небо – тако да се од Клобучке куле видела само доња половина стене на којој је Кула почивала, а од Бијеле горе и Ораховца, немаше ни трага. Ластва, у низини, одсвукуд стешњена, као заздана, личила је на пећину из које, иако њом протиче чувена понорница, нема излаза. Све се, смањујући се, спремао за одбрану или предају, као уочи опште катастрофе.

Такво је било и Марино нагло заустављање пред Јоком, с којим се умало сударила; такве су биле и њене речи које, иако сувишне, нису могле да изостану:

„Је ли ми куку у дом?!”

Јоко је снажно прихвати за рамена, и пригрли. Нити се усудио, нити се очекивало, да шта каже. Од Мариног вапаја остао је глас који се, под оваквим небом, у виду откаченог бљеска, могао видети...

Тако су се те потресне слике – оне из кухине, које су се нашле на почетку, и које су Асана имале да припреме, нису ништа могле да измене – испречиле пред Асаном док се пентрао уз камено степениште Клобучке куле. Ничему што би заличило на њихово спречавање, или ублажавање, није било излаза. То што је Асан, према свом стамболском сну, унапред све знао више је одмогло но помогло...

Мехмед је унео Асана у његову собу. Чим га је положио на кревет, Асан је, не отварајући очи, једва саставио:

„С првим мраком ћеш..., овдје..., у моју собу..., унијети... свој кревет!”

Испрекидани говор, наглашавао је сваку реч, давао им значење које, уместо у њима, кружи око њих.

И у Стамболу је Асана, с времена на време, сустизало то његово. Осамљивање је, с годинама, постало његова навика, и потреба.

Такав сам какав сам... Почињем да разумијем и оне из Ласиџе и оне из Стамбола – њихов број се повећава – који, с њавом, зазиру од мене, који ме ошворено избјеђавају и осуђују.

(Одломак)